

ISSN 2707-9147

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:
Класичний приватний університет

Виходить 4 рази на рік
Засновано у 1998 році

ВИПУСК 93

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

УДК 316.42(043)
С54

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15340-3912Р від 22 червня 2009 р.

З 2010 р. усі електронні версії видання передаються на зберігання
до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України
і представлені на порталі в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України».

Збірник включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного
забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Редакційна колегія: **Гордієнко Наталія Миколаївна**, доктор соціологічних наук, доцент (Запоріжжя); **Клименко Олена Юрївна**, доктор соціологічних наук, доцент (Київ); **Михайлич Олександр Володимирович**, кандидат соціологічних наук (Київ); **Позднякова-Кирбят'єва Елліна Геннадіївна**, доктор соціологічних наук, професор (Запоріжжя); **Сердюк Олексій Олександрович**, кандидат соціологічних наук, доцент (Харків); **Сорокіна Людмила Миколаївна**, кандидат соціологічних наук, доцент (Кам'янське); **Хомерікі Олена Андріївна**, доктор соціологічних наук, професор (Київ).

Іноземні члени редколегії: **Długosz Piotr**, доктор соціологічних наук, професор (Краков, Польща); **Greblikaite Jolita**, доктор соціологічних наук, доцент (Каунас, Литва); **Pileliene Lina**, кандидат соціологічних наук, професор (Каунас, Литва); **Tamulienė Vilma**, кандидат соціологічних наук, доцент (Вільнюс, Литва).

Головний редактор: **Зоська Яна Володимирівна**, доктор соціологічних наук, професор.

Ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
протокол № 8 від 30 березня 2022 р.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. (додаток 4) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі соціальних наук (054 – Соціологія).

- Збірник наукових праць виходить 4 рази на рік.
- Робочі мови збірника: українська, російська, англійська.
- Редакція матеріали не повертає. Статті до друку підписують за рекомендацією вченої ради Класичного приватного університету.
- Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.
- При використанні матеріалів збірника посилання на «Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики» обов'язкове.
- Кожна стаття, направлена до збірника, повинна мати такі структурні елементи: індекс УДК (у верхньому лівому кутку сторінки); тематичний розділ журналу; прізвище, ім'я та по-батькові автора (-ів) (не більше 3-х авторів), науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи навчання) та назва статті; текст статті; список літератури; анотації та ключові слова двома мовами (мовою статті та англійською мовою). Список використаних джерел подається наприкінці статті в порядку згадування джерел та оформлюється з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Обсяг анотації – 1800 знаків без пробілів (250-300 слів), кількість ключових слів – мінімум 5 слів. Обсяг статті – не менше 8 сторінок, включаючи ілюстрації, таблиці, графіки, список літератури.
- Реквізити для оплати публікації будуть надіслані авторові на електронну пошту після схвалення рукопису редколегією.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

<i>В. Л. Ніколаєнко, Л. Г. Ніколаєнко, Ю. І. Яковенко</i> СОЦІОЛОГІЯ СОЦІОЛОГІЇ: ВИТОКИ, ПРЕДМЕТ І МЕТОД...8	
<i>В. Л. Ніколаєнко, С. Л. Ніколаєнко, В. С. Корнілов</i> СУЧАСНА СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ..... 22	
<i>Yu. V. Romanenko</i> JOSEPH BROZ TITO: SOCIAL PROJECT OF THE SFRY THROUGH THE PRISM OF VISUAL ANALYTICS AND SOCIAL SYSTEMOLOGY IN INTERNATIONAL RELATIONS (PART 1)..... 38	

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

<i>В. В. Березинець, О. С. Ковтун</i> СОЦІАЛЬНІ ДИСФУНКЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....61	
<i>М. М. Бондаренко</i> МАНІПУЛЯЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД..... 71	
<i>Н. М. Гордієнко</i> СОЦІОЛОГІЧНА АРХЕТИПКА: КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА АНАЛІТИЧНО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ.....79	
<i>Є. Р. Корень</i> ДЕЯКІ АРХЕТИПИ ТА СИМВОЛИ В СТРУКТУРІ ЕПІЧНИХ СЮЖЕТІВ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ МИСТЕЦТВА..... 89	

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

- Н. С. Бадалова*
ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ
ВЫНУЖДЕННЫХ ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ
К НОВЫМ УСЛОВИЯМ ЖИЗНИ.....103
- О. М. Дікова-Фаворська*
ДИТИНА З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ
ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ:
ПЕРША СПРОБА НАБЛИЖЕННЯ.....113
- А. В. Зінюк, М. А. Пріходько*
ХАЙП ЯК НОВА КОМУНІКАТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ
У РОЗВАЖАЛЬНИХ МЕДІА
НА ПРИКЛАДІ «ГРА В КАЛЬМАРА».....121
- О. С. Зубченко*
ДЕКОМУНІЗОВАНА ТОПОНІМІКА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....128
- К. М. Котеленець, Ю. С. Нужна, І. А. Сімонова*
ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....140
- О. В. Михайлич, Т. А. Мотузка*
СОЦІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ДОЗВІЛЛЯ
ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ.....150

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

- М. С. Широкова*
МОДЕЛЮВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ
ЕКОСИСТЕМИ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ
СЕРВІСІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ.....158

УДК 316.273
DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2022.93.6>

Н. М. ГОРДІЄНКО

доктор соціологічних наук, професор,
проректор з наукової роботи та інноваційної діяльності
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

СОЦІОЛОГІЧНА АРХЕТИПІКА: КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА АНАЛІТИЧНО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті на основі комплексного аналізу теоретико-наукознавчого статусу соціологічної архетипіки в системі сучасних соціогуманітарних знань обґрунтовано її концептуально-методологічні засади, репрезентовані у концептосистемі базових положень: про предметну спрямованість наукових досліджень за напрямом соціологічної архетипіки на суспільство, як колективного суб'єкта, життєдіяльність якого на імпліцитному рівні колективного несвідомого у значній мірі визначається архетипами; про діалектику трансформації концептуально-методологічних засад соціологічної архетипіки за рахунок інтеграції нових компонентів, серед яких найвагоміший інноваційний потенціал має концепція Ж. Дюрана, що передбачає оновлення традиційної методології (обґрунтування методологічного психологізму та методу конвергенції) і введення в дослідницький дискурс додаткових архетипічних символів (теріоморфних, ніктоморфних, катаморфних, дієретичних, інверсійних, світло-зорових і циклічних символів); про методологічну паритетність онтологічної та епістемологічної функцій архетипу; про методологічну ревізію ключових концептів та ідей соціологічної архетипіки з позицій сучасної постмодерністської соціології, що характеризується актуалізацією дослідницького інтересу до традиційної культури на якісно новому теоретичному рівні (М. Маффесолі).

Теоретично експліковано аналітично-інтерпретаційні тенденції сучасної соціологічної архетипіки, серед яких провідними є: полісемія концепту «архетип» і дискусійність трактування його дефініційних маркерів; широка теоретична функціональність концепту «архетип», що репрезентує тенденцію актуалізації дослідницького інтересу до традиційної культури; специфікація досліджень глибинних архетипових засад української культури та ментальності для соціологічного аналізу сучасного суспільства, передусім, для діагностики трансформаційних змін української свідомості та дослідження психосоціальних засад сучасної постмодерної цивілізаційної ідентичності, що віддзеркалює теоретичну наступність традиційної та постмодерної інтерпретації сутності архетипу, починаючи з юнґіанської концептуальної парадигми; поширення в науковій літературі аналітичного підходу, заснованого на розумінні архетипу, як найменування певного типу особистості у персоналогії.

Ключові слова: архетип, архетипічні символи, соціологічна архетипіка, архетипова методологія, етнічні українські архетипи.

Постановка проблеми. Магістральна тенденція розвитку сучасної науки, що полягає у зростанні актуальності міждисциплінарних досліджень і теоретичному синтезі здобутків різних наук, цілком поширюється і на соціологічну науку, концептуально-методологічне підґрунтя якої суттєво збагачується в результаті міжгалузевого трансферу інноваційних концептів і теоретичних конструктів. Одним із таких концептів є «архетип», що має давню науково-філософську традицію використання ще з античних часів і разом із семантично близькими термінами («ейдос» Платона, «ноумен» І. Канта, «гештальт» Г. Гегеля та ін.) утворює терміносистему для наукової експлікації та дефініювання імпліцитних психологічних структур, які функціонально визначають психо-соціальний профіль і потенціал особистості. Вагомий культурний базис аналізу та інтерпретації концепту «архетип», що акумульований протягом століть у галузях літератури, культурології, антропології та історії, став плідним підґрунтям для формування впливовими науковцями ХХ століття і сучасності, починаючи з К. Юнга, концептуально-методологічних засад архетипіки – міждисциплінарного наукового напрямку, який в тій чи іншій мірі має проєкції на всі суспільно-гуманітарні науки.

Специфіка соціологічної архетипіки визначається актуальністю вивчення імпліцитних регуляторів і латентних чинників, які мають фундаментальний вплив на філософсько-світоглядні вибори, ціннісні орієнтації і життєві установки кожної окремої особистості, а в масштабі суспільства спрямовують його енергію або на досягнення певних конструктивних цілей, або у стихійно-деструктивних напрямках (у кризові періоди загострення соціальних протиріч). Враховуючи це, аналітично-інтерпретаційний потенціал соціологічної архетипіки щодо осмислення суспільних явищ і процесів полягає в генеруванні нових концептуальних підходів і дослідницьких практик, які спираються на сучасну міждисциплінарну методологію і уможливають наукове вивчення фундаментальних детермінант психологічних, соціальних і культурних феноменів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки зазначених аналітичних тенденцій можна простежити ще в роботах К. Юнга, міждисциплінарний підхід якого до аналізу архетипів має виразну соціологічну проєкцію, концептуалізовану в юнгіанській теорії колективного несвідомого. На подальше становлення концептуально-методологічних засад соціологічної архетипіки значний вплив мали наукові праці Ж. Дюрана, який за результатами фундаментальних досліджень, розкрив цілісну теорію загальної архетипології [16] та запропонував відповідну методологію міфологічного аналізу і критики [15]. Включивши в науково-соціологічний дискурс аналітично-інтерпретаційні підходи до осмислення соціокультурної ролі міфології, Ж. Дюран вважав сукупність міфологічних символів духовною сутністю суспільства, витоками його ментальності та етнопсихологічними

детермінантами його історії. Для аналізу та класифікації міфів французький соціолог частіше використовував архетипічні символи, ніж саме концепт архетипу.

Вітчизняна методологічна традиція досліджень архетипової проблематики сформувалась під впливом наукових праць С. Кримського [9; 10] і набула подальшого розвитку у дослідженнях, проведених сучасними вченими Е. Афоніним, О. Донченко, А. Мартиновим, Ю. Романенком, які стали ініціаторами створення Української наукової школи архетипіки [1; 2; 4; 6]. Дослідження специфіки української архетипіки (О. Гордійчук [3], О. Когут [8], Н. Матвейчук [11]) сприяли започаткуванню науково-фахових дискусій щодо специфіки архетипів, закованих в українському національному характері, зокрема: архетипу «філософії серця» (кордоцентризму), архетипу Богині-Матері (детермінує шанобливе ставлення до жінки, досить виразну емоційність українців), архетипу «доброї, родючої, ласкавої» Землі, архетипу селянськості (орієнтації представників усіх верств населення на селянські ідеали, що конкретизуються у таких якостях, як завзятість, ощадливість, працелюбність, практичність), архетипу волелюбного козацького братерства, особистої свободи і суспільної демократичності.

Констатуючи стійкий науковий інтерес вітчизняних і зарубіжних фахівців до архетипової проблематики і перспективність її подальшого вивчення, слід зазначити, що подальша інституціоналізація соціологічної архетипіки, як сучасного наукового напрямку, потребує фахової рефлексії, спрямованої на обґрунтування концептуально-методологічних засад соціологічної архетипіки та визначення провідних аналітично-інтерпретаційних тенденцій емпіричних досліджень і соціологічного теоретизування за цим напрямом.

Мета статті – розкриття концептуально-методологічних засад соціологічної архетипіки та аналітично-інтерпретаційних тенденцій дослідження архетипової проблематики у вітчизняному та зарубіжному соціологічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Як і більшість концептів, що виникли і розвивалися, переважно, у міждисциплінарному контексті, концепт архетипу характеризується полісемією, яка посилюється внаслідок подальшої популяризації цього концепту, його все більш широкого використання не тільки у фаховому дискурсі, а й у науково-популярних джерелах і в цілому у сучасному культурному просторі. Крім цього, зазначена полісемія виникає через складність наукової експлікації й операціоналізації сутності архетипів, значний вплив суб'єктивних чинників при аналізі універсальних проявів-репрезентацій архетипів (сновидінь, релігійних та міфологічних символів). Навіть дефініційні маркери архетипу, концептуалізовані в роботах фундатора аналітичної психології К. Юнга, дискутуються і переглядаються у подальших дослідженнях. Так, Ж. Дюран не поділяє розробленого К. Юнгом фундаментального положення про те, що архетип формується у філогенезі.

Погоджуючись з тим, що архетип, за своїми функціональними характеристиками, є прототипом, Ж. Дюран має на увазі не генетичну та історичну першооснову архетипу, а його первинність при формуванні образів і схем. Розуміючи архетип як гносеологічний, а не онтологічний конструкт, Ж. Дюран зосереджується на соціально-психологічній сутності архетипу, хоча К. Юнг першочергову увагу приділяв еволюційній ролі архетипів в історичній ретроспективі.

Зазначений соціально-психологічний вектор аналізу конститутивних характеристик архетипу визначає наукову оригінальність дюранівського трактування архетипіки. За Ж. Дюраном, в архетипі поєднуються уява і раціональне пізнання, причому первинним визнається чуттєве пізнання, а соціологічна проблематика набуває інтерпретації з методологічних позицій естетики – визнання обумовленості раціонального пізнання уявою і чуттєвим пізнанням. Для такого судження Ж. Дюран вибудовує складну аргументацію, спираючись на ідею, що раціональне пізнання має у своїй основі певні образи.

Велику увагу Ж. Дюран приділяє обґрунтуванню епістемологічної функції архетипу, що полягає в його детермінуючій ролі як принципу класифікації. Як операція теорії пізнання, класифікація має спиратися на певні сутнісні засади, розумінню яких сприяє звернення до архетипіки. Для французького мислителя важливо окреслити філософію уявного, засновану на архетипічній реальності режимів і структур. Така філософія задається питанням про спільну форму, що об'єднує різноманітні режими, а також про функціональне значення форми уяви та сукупності структур і режимів, які вона визначає.

Для демонстрації універсальності символів людства Ж. Дюран наводить приклади з міфів та класичних літературних творів значної кількості народів, етносів, країн. Хоча французький вчений не звертається до української міфології, в ній також можна знайти численні маніфестації таких символів. Так, розглядаючи теріоморфні (тваринні) символи, дослідник аналізує образ коня, що лежить в основі комплексу, який він називає «комплексом Мазепи», – великий символ пекельного коня, представленого у багатьох міфах і легендах. Ж. Дюран зазначає, що попри видимість, хтонічний кінь темряви, пекла і підземелля легко асимілюється зі світлим, сонячним, солярним конем. Кінь, пов'язаний із великим годинником природи, є символом часу. У такій евфемізації унаочнюється типовий приклад життя символів, які під культурним тиском мігрують і наповнюються додатковими значеннями. Через сонячне посередництво помітно, як кінь еволюціонує від хтонічного до чистого, уранічного символізму [5].

Дюранівський аналітичний підхід сприяє розумінню глибинних архетипових засад української міфології, в якій образ коня також має центральне значення. Автори інформаційно-просвітницьких матеріалів, представлених на культурно-історичному інтернет-порталі «Спадщина предків», зазначають: «Кінь у міфології наших пращурів

був одним із центральних сакральних образів і асоціювався із Сонцем. Наші предки вірили, що Сонце вдень подорожує небом у колісниці, запряженій конями, а вночі перепливає підземними ріками за допомогою качок. У прадавніх уявленнях кінь сприймався як вірний помічник героїв і богів» [7].

Іншим важливим для української міфології архетиповим символом, що ґрунтовно аналізується в роботах Ж. Дюрана, є Матір-земля. Вчений зазначає, що в будь-який історичний період представники різних цивілізацій і культур уявляли і шанували Велику Матір, до якої звернені бажання людства. Велика Матір, безперечно, є найбільш універсальною релігійною та психологічною сутністю [5]. Продовжуючи цей аналіз, Ж. Дюран за підсумками розгляду значної кількості прикладів з міфів різних народів констатує: «Якщо розглядати культ Великої Матері в усій її повноті та філософському контексті «*materia prima*» (першоматерії), можна помітити, що він співвідноситься з водним і земним символізмом, коли всі образні репрезентації землі та води утворюють чуттєву, щасливу атмосферу, яка, врешті-решт, реабілітує жіночість. Вічна жіночість і відчуття природи є паралельними феноменами у світовій літературі» [5].

З теоретичних позицій сучасної архетипіки, матір-земля є архетипічним символом України. В українському колективному несвідомому основним є архетип «доброї», «ласкавої», «родючої Землі». Основою етнічної домінанти українського національного характеру є архетип Богині-Матері, який, на думку вітчизняних вчених (Е. Афонін, О. Донченко, А. Мартинов), суттєво мінімізує ступінь агресивності світогляду українців.

Ю. Романенко відмічає, що для українця характерна релігійна ідентифікація зі структурою колективного несвідомого, яка водночас виступає об'єктом сакралізації архетипу «Великої Матері». Виходячи з цієї концептуальної тези, автор констатує «феміноцентричність самої української культури» [14].

Отже, наукові праці Ж. Дюрана суттєво вплинули на формування концептуально-методологічних засад соціологічної архетипіки і актуалізацію наукового інтересу до неї в постмодерністській соціології, як вираження більш глобальної тенденції повернення до традиційної культури. Для М. Маффесолі, який активно розвиває ідеї Ж. Дюрана у сучасній зарубіжній соціології, парадоксальність епохи ХХІ століття полягає в поширенні феномену неотрайбалізму, що інтерпретується вченим як певний ренесанс, осучаснення колективно-племінної атмосфери, основу якої складають архетипи і міфи. М. Маффесолі визнає пріоритет уяви в структурі буття та самосвідомості постмодерної особистості, зосереджуючи дослідницьку увагу на традиційних принципах і методах пізнання (традиційних не в сенсі «класичних», а в значення властивих традиційному суспільству, де панували племена, маги, боги і міфи) [12].

М. Маффесолі вважає, що сучасна епоха характеризується поверненням традиційних і навіть архаїчних компонентів в суспільне життя, звісно, на новому рівні і з різним змістом. Спираючись на діалектичний принцип заперечення, який часто використовувався Ж. Дюраном при характеристиці нічного режиму (ноктюрну), М. Маффесолі навіть наголошує на появі нових племен, обґрунтовує можливість появи у нову магічну епоху сучасних міфів, аналізу яких сприяє використання архетипової методології.

До провідних аналітично-інтерпретаційних тенденцій розвитку сучасного науково-фахового дискурсу за напрямом соціологічної архетипіки слід віднести також розуміння архетипу як певної першооснови, сутність якої розкривається відповідно до предмета дослідження і не зводиться до суто юнгіанського або дюрановського трактування архетипу. Так, у роботі української дослідниці соціальних комунікацій Г. Микитів активно використовується концепт архетипу, проте, немає жодного згадування про юнгіанських архетипічних персонажів на кшталт тіні, аніми, трікстера або про діурн або ноктюрн з концепції Ж. Дюрана. Натомість Г. Микитів обґрунтовує можливість і доцільність дослідження архетипних символів як національно маркованих мовних одиниць, що презентовані в сучасних новинних масмедійних текстах [13]. Це ми вважаємо не стільки свідченням довільного використання авторкою терміну «архетип», скільки проявом зазначеної тенденції його використання у досить широкому семантичному полі, не регламентованому класичними підходами.

Оригінальним є розуміння архетипіки за концепцією, запропонованою українськими соціологами О. Донченко і Ю. Романенко. У монографії «Архетипи соціального життя і політика» [4] вчені виділяють 15 фундаментальних архетипів української ментальності та психополітичного повсякдення, серед яких: архетипи «вічного учня», «герізованого злочинця», «вічної правди», ідеалізації старовини, долі, центрованої провини, обрядовості та імітативності тощо. Характеризуючи сутність архетипу у подальших дослідженнях, Ю. Романенко зазначає: «3 точки зору генезису, архетипи виступають продуктом контактинга Духовної реальності, соціальності і колективної психіки, результативними сценаріями-моделями взаємодії різнорівневих ідентичностей: від макро- до мікрорівня. Архетипи генерують відповідне поле нумінозного (у юнгіанському розумінні) впливу, який для індивідуальної психіки і соціальної системи виступає сферою повернення до неусвідомлених самоочевидностей минулого соціетальної психіки-міфу» [14]. Імплицитний, але надзвичайно стійкий вплив архетипів на суспільне життя вчений пояснює їх значенням для формування змістовної складової соціальних інститутів, а також для детермінації соціальної поведінки на рівні соціальних сценаріїв.

Е. Афонін і А. Мартинов застосовують архетипову методологію в ряді публікацій, присвячених аналізу фундаментальних проблем

і суперечностей функціонування сучасного суспільства. Експлікуючи новаторський дослідницький підхід, автори актуалізують аналітично-інтерпретаційний потенціал архетипової методології не для аналізу прадавньої міфології, а для соціологічної рефлексії сучасності, передусім, для діагностики трансформаційних змін української свідомості та дослідження архетипних джерел соціально-інституційного зростання [1]. Обґрунтовуючи авторське розуміння концепту «архетип», що визначає психосоціальні засади сучасної постмодерної цивілізаційної ідентичності, дослідники, водночас, враховують теоретичну наступність традиційної та постмодерної інтерпретації сутності архетипів, які, починаючи з юнгіанської концептуальної парадигми, вважаються, по-перше, першоосновою культури, менталітету, загалом становлення й розвитку культурних та соціальних моделей; по-друге, загальнолюдськими прообразами, які відображають глибинний історичний досвід, а також прообразами, зафіксованими колективним несвідомим; по-третє, символами, стереотипами, міфами, які формують колективну свідомість [1].

До провідних аналітично-інтерпретаційних тенденцій розвитку сучасної соціологічної архетипіки можна віднести досить поширене в науковій літературі розуміння архетипу як найменування певного типу особистості у персонології. Аналогічно тому, як у психоаналізі назви ключових комплексів походять від літературних або міфічних персонажів (наприклад, комплекс Едипа), сучасні соціологи застосовують найменування архетипічних персонажів для позначення певного типу особистості. Так, архетип Трикстера використовують для характеристики стилю життя та суспільної поведінки особи, яка регулярно порушує загальноприйняті соціальні та моральні норми, відрізняється лукавством і хитрістю (інваріантні характеристики), іноді – підступністю та жорстокістю (варіативні характеристики). Починаючи зі сформульованого К. Юнгом первинного теоретичного положення щодо синтезу в архетипі Трикстера найнижчих людських характеристик, фахівці асоціюють цей архетип із середньовічним сприйняттям сатани, яке ґрунтовно концептуалізовано П. Радіном у фундаментальній роботі [17]. Про впливовість зазначеного архетипу у сучасній суспільній свідомості українців свідчить, по-перше, відносно швидка стигматизація політичних діячів як одіозних осіб у разі допущення ними певних помилок; по-друге, детермінація електоральної поведінки більшості українців не стільки симпатіями до тих чи інших політиків, скільки їхнім антирейтингом (феномен голосування не стільки «за певну особу», скільки «проти когось або проти всіх»); по-третє, провідна роль мас-медіа в актуалізації дії перших двох чинників через акцентування та культивування саме негативних, трикстерних характеристик політичних діячів.

Інший архетипічний персонаж – архетип «Героя» – виразно простежується у сприйнятті українцями воїнів-захисників держави,

передусім тих, які брали участь у реальних бойових діях на окупованій частині Донбасу. Для позначення героїчних характеристик захисників країни утвердилась традиція їх особливого найменування – «кіборги», що вшановує виняткову мужність і незламність українських воїнів при обороні країни.

Дію іншого архетипу – Аніми, введеного у фаховий дискурс К. Юнгом, можна простежити у сприйнятті колективним українцем рідної мови. Починаючи з XIX ст., у багатьох образно-емоційних характеристиках, репрезентованих у фольклорі, прозових і поетичних творах провідних вітчизняних письменників, українська мова розглядається як «душа народу», науково-психоаналітична інтерпретація якої є найбільш релевантною саме в контексті архетипового образу Аніми.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі концептуалізації і методологізації соціологічної архетипіки, як наукового напрямку, її концептуально-методологічні засади можна структурувати у таких базових положеннях: по-перше, предметом наукових досліджень за напрямом соціологічної архетипіки є суспільство, як колективний суб'єкт, життєдіяльність якого у значній мірі спрямовується і регулюється архетипами на імпліцитному рівні колективного несвідомого (на відміну від психологічної архетипіки, предметом якої є архетипова детермінація психосоціальної активності окремого індивіда); по-друге, концептуально-методологічні засади соціологічної архетипіки не залишаються незмінними й активно трансформуються за рахунок інтеграції до класичної юнгіанської теорії нових компонентів, серед яких найбільший інноваційний потенціал має концепція Ж. Дюрана, що передбачає оновлення традиційної методології (зокрема, за рахунок обґрунтування методологічного психологізму та методу конвергенції) і введення в дослідницький дискурс додаткових архетипічних символів (теріоморфних, ніктоморфних, катаморфних, дієретичних, інверсійних, світло-зорових і циклічних символів); по-третє, поряд з онтологічною функцією, все більше дослідницької уваги приділяється епістемологічній функції архетипу, що полягає в його детермінуючій ролі, як принципу класифікації в сучасній теорії пізнання; по-четверте, в постмодерністській соціології актуалізується науковий інтерес до архетипіки, виражаючи більш глобальний методологічний поворот до традиційної культури, до повернення її елементів в суспільному житті на новому рівні (М. Маффесолі).

До провідних аналітично-інтерпретаційних тенденцій сучасної соціологічної архетипіки можна віднести: полісемію концепту «архетип» і дискусійність трактування його дефініційних маркерів (якщо К. Юнг розглядав архетипи як онтологічні конструкти, що формуються у філогенезі, то Ж. Дюран сприймав архетип та архетипні символи скоріше як гносеологічну структуру, яка дозволяє класифікувати міфи й експлікувати їх символіку); широку теоретичну функціональність концепту «архетип», що репрезентує тенденцію актуалізації

дослідницького інтересу до традиційної культури (концепт використовується в персонології для класифікації психологічних типів особистості, для характеристики ментальних рис етносу, застосовується в якості логічної конструкції для позначення певної першооснови, сутність якої розкривається відповідно до предмету дослідження і не зводиться до суто юнгіанського або дюрановського трактування архетипу); актуалізацію інтересу вітчизняних дослідників до глибинних архетипових засад української культури та ментальності (зокрема, щодо аналізу теріо-морфних архетипових символів, архетипу Матері-землі) і для соціологічного аналізу сучасності, передусім, для діагностики трансформаційних змін української свідомості та дослідження психосоціальних засад сучасної постмодерної цивілізаційної ідентичності; поширення в науковій літературі аналітичного підходу, заснованого на розумінні архетипу як найменування певного типу особистості у персонології.

Список використаної літератури

1. Афонін Е., Мартинов А. Українське диво: від депресії до соціального оптимізму : монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 294 с.
2. Афонін Е., Мартинов А. Архетип і соціетальне: взаємодія і взаємовпливи. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. Харків : Вид-во Асоціації докторів наук з державного управління. 2013. № 6. С. 193–200.
3. Гордійчук О. О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2018. Випуск 1 (84). С. 15–19.
4. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія. Київ : Либідь, 2001. 334 с.
5. Дюран Ж. Антропологічні структури уявного. Пер. з фр. А. Рєпи. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2021. 568 с.
6. Засновники Української школи архетипіки. URL: <https://usarch.org>.
7. Кінь у міфології. Культ коня. URL: <https://spadok.org.ua/kin-u-mifologiyi-kult-konyu>.
8. Когут О. В. Архетипні сюжети й образи в сучасній українській драматургії (1997–2007 рр.) : монографія. Рівне : НУВГП, 2010. 440 с.
9. Кримський С. Архетипи української культури. *Феномен української культури: методологічні засади осмислення*. Київ : Фенікс, 1996. С. 91–112.
10. Кримський С. Архетипи української ментальності. *Проблеми теорії ментальності* / відп. ред. М. В. Попович. Київ : Наукова думка, 2006. С. 273–301.
11. Матвейчук Н. І. Відображення архетипів української культури в народних казках. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2009. Вип. 3 (47), ч. 3. С. 231–236.
12. Маффесолі М. Час племен. Занепад індивідуалізму у постмодерному суспільстві. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 264 с.

13. Микитів Г. В. Феноменологічна концептуалізація архетипної символіки в масмедійному тексті : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.01 / Дніпров. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2021. 20 с.

14. Романенко Ю. В. Осевые символы идентичности в государственной аграрной культуре : монография. Киев : Меркьюри-Подолье, 2017. 300 с.

15. Durand G. Figures mythiques et visages de l'œuvre: de la mythocritique à la mythanalyse. Paris : Berg international, 1979. 327 p.

16. Durand G. Les Structures anthropologiques de l'Imaginaire: introduction à l'archétypologie générale. Paris : P.U.F., 1960. 512 p.

17. Radin P. The Trickster. A Study in American Indian Mythology. New York : Bell publishing Company, 1956. 346 p.

Hordiienko N. M. Sociological archetypology: conceptual and methodological foundations, analytical and interpretive tendencies

On the basis of a comprehensive analysis of the theoretical and scientific status of sociological archetypology within the system of modern socio-humanitarian knowledge, the author substantiates its conceptual and methodological principles which are represented in the conceptual system comprising the following central provisions: on the general orientation of scientific research in the area of sociological archetypology on society as a collective subject, whose vital activity at the implicit level of the collective unconscious is largely determined by archetypes; on the dialectic character of transformations within conceptual and methodological foundations of sociological archetypology through the integration of new components, among which the greatest innovative potential is displayed by the concept of G. Durand involving the need to update the traditional methodology (in particular, through substantiation of methodological psychology and the method of convergence) and introduce into the research discourse additional archetypal symbols (theriomorphic, nyctomorphic, catamorphic, diaeretic, inversion, light-visual and cyclic symbols); on the methodological parity of ontological and epistemological functions of archetypes; on the methodological revision of key concepts and ideas of sociological archetypology from the standpoint of contemporary postmodern sociology, characterized by the actualization of research interest in traditional culture at a new theoretical level (M. Maffesoli).

Theoretical and interpretive tendencies of modern sociological archetypes are explained, among which the leading ones are the following: polysemy of "archetype" as a concept and debatable interpretation of its definition markers; broad functionality of the concept "archetype", which represents the trend of research interest actualization in traditional culture; intensification of the interest of domestic researchers in deep archetypal foundations of the Ukrainian culture and mentality and in sociological analysis of modernity, mainly to diagnose transformational changes in Ukrainian consciousness and study the psycho-social foundations of contemporary postmodern civilizational identity, which reflects the theoretical continuity of traditional and postmodern interpretation of the essence of archetypes, starting with the Jungian conceptual paradigm; the spread in the scientific publications of an analytical approach based on the understanding of the archetype as the name of a certain type of personality in personology.

Key words: archetype, archetypal symbols, sociological archetypology, archetypal methodology, ethnic Ukrainian archetypes.